

➤ ”Hyödyllisemmät kaikista
tavaroista”: Isa Asp, kirjat ja
runoilijan lukuharrastus

—

Sofia Kotilainen

R

—

unoilija Isa Asp (1853–1872, alun perin Lovisa Asp) piti tavatoman paljon kirjoista ollakseen 1850-luvun maaseudun lapsi. Tämä käy ilmi hänen ensimmäisen seminaarivuoden syyslukukaudella kirjoittamastaan aineesta Jyväskylän kansakoulunopettajaseminaarissa. Asp kertoo ainekirjoituksessa olleensa jo lapsesta saakka innostunut lukemisesta ja ”kirjoittelemisesta” (Jyväskylän yliopiston kirjasto, Isa Aspin kokoelma, ainekirjoitus 12.11.1871).

Isa Asp syntyi Pohjois-Pohjanmaalla Utajärvellä tehtaankirjurin perheen esikoistyttäreksi. Hän ryhtyi jo nuorena sepittämään omia runojaan (etenkin isä Jaakko Aspin esimerkin vaikutuksesta). Nuoruusvuosina Aspin runous oli usein tilapäisrunoutta eli ystäville tai perheenjäsenille riimiteltyjä onnitteluja ja tervehdyksiä merkkipäivinä tai osana kirjeenvaihtoa. Aspin katsotaan olleen ensimmäisiä suomen kielellä kirjoittaneita runoilijainaisia, ja hänen suomenkielisistä runoistaan pari ennätettiin myös julkaista kirjailijan elinaikana (1871), minkä vuoksi ne tulivat myös laajemmin tunnetuiksi. Muutamia hänen kirjoittamiaan ruotsinkielisiä runoja oli lisäksi julkaistu *Trollsländan*-lastenlehdessä vuosikymmenen vaihteessa. Asp omaksui suomen runoutensa kieleksi seminaarivuosinaan Jyväskylässä, jolloin hänen tuotantonsa sai myös aiempaa julkisemman luonteen tilaustöiden myötä. Aspin kuolema vain 19-vuotiaana katkaisi hänen runoilijanuransa ennen kuin se ehti puhjeta täyteen kukkaansa. Hänen hautajaisissaan julkaistiin viisi suomenkielistä runoa sisältänyt runovihko *Muisteliaisia* (1872) (Aspin elämänvaiheista ja kirjailijanurasta tarkemmin ks. esim. Huhtala 2002; Kotilainen 2019a; Kotilainen 2019b; Setälä 1912).

Tutkin artikkelissani Aspin elämänvaiheita esimerkkinä käyttäen sitä, millaista kirjallisuutta 1850-luvulla syntyneillä runoilijainaisilla oli käytettävissään.¹ Mikä motivoi heitä lukemaan, mitkä olivat lukemisharrastuksen funktiot eli millaisia tavoitteita harrastus edisti, minkälaisesta lukemastaan kirjallisuudesta he mahdollisesti ammensivat oman tuotantonsa ainekset ja millaisia kirjallisia esikuvia heillä oli? Tämä luonnollisesti vaihteli sen mukaan, millaiseen perheeseen nuori runoilijanalku sattui syntymään, millaisista oloista hän oli kotoisin ja missä päin Suomea hän ensimmäiset elinvuotensa vietti. Aspin elämäntarina kertoo eräänlaisena edelläkävijän polkuna 1800-luvun säätyläispiirejä vaatimattomammista oloista lähtöisin olleen naisen mahdollisuuksista kehittää kirjallista ilmaisuaan lukuharrastuksen kautta.

Lisäksi Asp on esimerkki runoilijainaisesta, joka luki ja kirjoitti monikielisesti ja vaihtoi kieltä kirjoittaessaan äidinkielestään suomesta ensin koulukieleen ruotsiin, ja seminaarivuosina jälleen ruotsista suomeen, kun samaan aikaan fennomania ja suomalaiskansalliset aatteet olivat merkittäviä siinä kansansivistystyössä, jota kansakoulunopettajiksi opiskelleet naiset ja miehet ryhtyivät elämänurallaan toteuttamaan opettajaksi valmistumisen jälkeen. Sen vuoksi pohdinkin, mikä innosti Aspia ja hänen kaltaisiaan kirjoittavia naisia etsimään lisää luettavaa ja kehittämään lukuharrastustaan edelleen myös suomen kielellä, vaikka moni ensimmäisten vuosikymmenten naisopiskelijoista

tuli ruotsinkielisistä perheistä ja joutui seminaaria käydessään opiskelemaan suomen kielioppia alkeista lähtien (Halila 1963, 88–89, 131).

Tutkin Aspia lukijana ja lukuharrastuksen merkitystä hänelle mikrohistorian sekä erityisesti elämäkerrallisen historian tutkimuksen näkökulmasta. Kirjailijalle lukeminen oli osa luomisprosessia, vuorovaikutusta olemassa olevan kirjallisuuden kanssa ja vaikutteiden imemistä siitä osaksi omaa runoutta. Lukijana kirjailija on keskivertolukijaa kiinnostavampi kirjahistorian tai lukija kirjoitustaidon historian tutkimuskohde, koska hänen tuotannossaan voi havaita merkkejä tästä vuoropuhelusta aiemman kirjallisuuden kanssa. Vaikutteet ovat jollakin tavalla dokumentoituneet osaksi hänen kirjallista ilmaisuaan, ja siksi niitä on mahdollista tulkita jälkikäteen, vaikkei kirjailija olisi niitä tietoisesti ja eksplisiittisesti kirjannutkaan näkyviin. Yhdistänkin historian tutkimuksen metodiikkaan kirjallisuudentutkimuksessa usein hyödynnettyä vastaanoton tutkimuksen eli reseption teoriaa, jota voidaan metodologisesti hyödyntää kirjallisuuden vastaanoton historian tutkimisessa.

Reseptiolla tarkoitetaan kirjallisuushistoriassa kaunokirjallisen teoksen vastaanottoa joko yksilönä tai kollektiivisesti. Teos voidaan lukea itse äänettömästi tai esittää laajemmalle joukolle esimerkiksi ääneen lukien tai draaman keinoin. Esimerkiksi kaunokirjallisen teoksen vastaanottoon vaikuttaa kunakin ajankohtana se sosiaalinen ympäristö, jossa vastaanottajat elävät ja toimivat, puhuttu tai kirjoitettu kieli, muotivirtaukset ja yhteisön kulttuuriset symbolit ja konventiot. Reseptiohistoriassa tavoitteena on tutkia, miten kaunokirjalliset teokset hahmottuvat lukijan mielessä, eli miten ne konkretisoituvat hänelle lukukokemuksina tai draamallisina esityksinä tiettyinä historiallisena ajankohtana, minkälaisia merkityksiä ne muodostavat ja millä ehdoin. Keskeistä on se, että lukija nähdään tässä merkitysten ja tulkintojen kontekstuaalisessa muodostumisessa aktiivisena toimijana. Reseptiohistorian tutkimus pohtii erityisesti menneessä ajassa tapahtunutta kaunokirjallisten teosten ja lukijoiden välistä vuorovaikutusta. (Eskola 1992, 163–169; Kovala 2007, 176–179; Tiirakari 1995, 32; Tiirakari 1997, 16, 18.)

Tarkasteltaessa kvalitatiivisesti Aspia lukijana ja erilaisten (kauno)kirjallisten teosten vastaanottajana on tarpeen tavoittaa hänen omat tulkintansa näistä teoksista. Vaikkei Asp sellaisia laajamittaisesti kirjannutkaan muistiin, niin hänen käsityksiään on jossain määrin mahdollista tavoittaa pieninä murusina omaelämäkerrallisten käsikirjoitusten kautta. Käytän tutkimukseni aineistona Jyväskylän yliopiston kirjastossa säilytettävää Isa Aspin käsikirjoituskokoelmaa, joka sisältää kaksi Aspin ainekirjoitusvihkoa hänen Jyväskylän seminaarissa viettämänsä ensimmäisen lukuvuoden 1871–1872 ajalta. Asp on kirjoittanut aineet vihkoihin käsin mustekynällä, kuten tuohon aikaan oli tapana. Käytän ensisijaisena lähteenäni näitä hänen ainekirjoituksiaan, jotka kertovat siitä, miten nuori seminaarin opiskelija suhtautui lukuharrastukseen ja millaista kirjallisuutta hän luki. Lisäksi hyödynnän muita elämäkerrallisia käsikirjoituksia, kuten päiväkirjoja, kirjeitä ja runojen käsikirjoituksia. Aspia koskevaa aineistoa

on käytetty jonkin verran aiemmassa kirjallisuustieteellisessä tutkimuksessa ja varhaisemmissa elämäkertoissa (esim. Hyyryläinen 2003; Hyytinen 1983; Setälä 1912), mutta historiatieteen ja biografisen tutkimuksen näkökulmasta Aspia ei ole niissä tarkasteltu kokonaisvaltaisemmin lukijana suhteessa aiempaan kirjallisuuteen eikä kirjastojen käyttäjänä, kuten tässä artikkelissa teen.

Aspin lukuharrastuksen motiivit

Nähtävästi ensimmäisen seminaarivuotensa kevätlukukaudella Asp kirjoitti ainekirjoituksen nimeltä ”Kirjastoni”.² Siinä hän kuvaa omaa suhdettaan kirjoihin, kirjallisuuteen ja kirjastoihin, samoin kuin lukuharrastukseen. Asp aloittaa: ”Kirjat ovat aina olleet minulle rakkaimmat kaikista maallisista tavaroista, joista paljo ei ole tullutkaan osalleni, vaan mielelläni tyydynkin osaani, kun ainoastaan saan muutaki, välttämättömiksi tarpeikseni, ja kirjoja, niin paljo kun mieleni haluaa” (”Kirjastoni”; alkuperäinen kieliasu). Kaikesta päätellen Asp oli varsinainen lukutoukka, vaikka odotuksenmukaisesti hänen tuskin olisi pitänyt lukea kirjoja lainkaan, mikäli hän olisi käyttäytynyt kuten tuon ajan maalaistytöltä odotettiin ja mitä pidettiin sopivana. Helmi Setälä kuvaa varhaisessa Asp-elämäkerrassaan (1912, 12), kuinka pienellä Lovisalla ei ollut juuri taipumusta käytännön talousaskareiden hoitamiseen mutta sitäkin enemmän lukemiseen ja kirjoittamiseen. Hänen mainintansa siitä, ettei maallista omaisuutta ollut paljon, kuvastaa hyvin tyypillisesti niitä oloja, joista maaseudun seminaariopiskelijat usein olivat lähtöisin. Aspin isä tosin oli ammatiltaan tehtaankirjuri, mutta kymmenlapsisessa perheessä ei ollut ylen määrin varoja kirjallisuuden hankintaan. Kotona suhtauduttiin kuitenkin hyvin myönteisesti kirjallisuuteen, paljon innostuneemmin kuin maaseudun perheissä keskimäärin. Lapsuuskodissa isä Jaakko sepitti hänkin tyttärensä tavoin tilapäisrunoutta ja sittemmin myös veli Edvard Merikari työskenteli muun muassa toimittajana ja laati runsaasti tilapäisrunoutta ja kirjoitti kotiseutuaiheisia tekstejä. (Hyyryläinen 1994; Setälä 1912, 10; ks. myös Kotilainen 2019a.) Isa Aspin kiinnostus kirjallisuutta ja lukemista kohtaan oli siten syttynyt jo lapsuudessa.

Asp piti lukemisesta melkoisesti ajanvietteenä, mutta ainakin kansakoulunopettajaksi opiskellessaan hän korosti kouluaineessa nimenomaan lukemisen hyödyllistä puolta. Asp kirjoittaa:

Kieltämättä ovatki kirjat hyödyllisemmät kaikista tavaroista, sillä ne sisältävät ravintoa ja virvotusta hengelle, joka on ruumista niin paljo ylevämpi, ja ulkonaisestiki hyödyttävät kirjat, sillä ne sivistyttävät ihmistä, ei ainoastaan sisällisesti, vaan ulkonaisestiki ja antavat hänelle tilaisuutta oppia kaikkea, joka on hänelle monessa suhteessa suureksi hyödyksi. (”Kirjastoni”; alkuperäinen kieliasu.)

Kaikesta päätellen Asp oli varsinainen lukutoukka, vaikka odotuksenmukaisesti hänen tuskin olisi pitänyt lukea kirjoja lainkaan, mikäli hän olisi käyttäytynyt kuten tuon ajan maalaistytöltä odotettiin ja mitä pidettiin sopivana.

Asp pohti seminaariaikana lukemisen kasvattavaa merkitystä, kuten jokainen opettajaksi opiskeleva kehittää pedagogista ajatteluaan ammattiinsa valmistautuessaan. Hän näki ainekirjoituksessaan lukemisen ensisijaisesti mahdollisuutena oppia jotakin uutta. Lukemisen tärkein tehtävä oli silti yhä kasvattaa ihmistä sisäisesti ja ravita hänen hengenheimäänsä perinteiseen tapaan. Arkielämässä lukeminen oli 1800-luvun puolivälissä vielä paljolti sidoksissa uskonnonharjoitukseen ja lukutaidon alkeiden opetuksesta vastasi vuoden 1866 kansakouluasetuksen säätämisen jälkeenkin vanhempien ja kodin ohella kirkko seurakuntien pyhäkoulujen sekä kylä- ja kiertokoulujen muodossa (esim. Kotilainen 2013; Kotilainen 2016b, 26–27, 46; Laine & Laine 2010; Laine 2017). Lukemisella katsottiin olevan ensisijaisesti hyödyllistä merkitystä, koska luku- taidon oppiminen mahdollisti uskonnollisten tekstien itsenäisen tutkimisen.

Romaani kirjallisuudenlajina oli vasta syntymässä, etenkin jos puhutaan suomenkielisistä romaaneista. Ensimmäinen suomalainen romaani oli Fredrika Wilhelmina Carstensin kirjoittama *Murgrönan* (suom. *Muratti*, 2007) vuodelta 1840 (Mäkelä-Alitalo 2003). Myös muutamat muut naiskirjailijat, tunnetuimpina heistä Fredrika Runeberg, Charlotta Falkman, Maria Kraftman ja Wendla Randelin, kirjoittivat romaaneja tuolta vuosikymmeneltä lähtien (Forssell 1999, 286; Forssell 2001; Grönstrand 2001; Grönstrand 2005, 37). Zacharias Topelius aloitti historiallisten romaaniensa kirjoittamisen 1850-luvulla. Ensimmäisenä suomenkielisenä romaanina pidetään Aleksis Kiven *Seitsemää veljestä*, joka ilmestyi 1870, mutta sitä Asp tuskin ennätti eläessään lukea. Varmaa tietoa tästä ei ole kuitenkaan säilynyt lähteissä.

Suomessa ruotsinkielinen runous eli kukoistuskauttaan 1830-luvulta lähtien. 1860-luvulle tultaessa, jolloin Aspin eli ensimmäisiä lukijanvuosiaan, Johan Ludvig Runeberg oli suomalaiskansallisen runouden ehdoton auktoriteetti. Samalla hän oli eräs aikansa merkittävimpiä poliittis-yhteiskunnallisia vaikuttajia, joka osaltaan loi syntymässä olevaa kansallista identiteettiä (esim. Klinge 2004). Seminaariaineessaan Asp painottaakin Runebergin ja muiden kansalliskirjailijoiden merkitystä suomalaisen kirjallisen kulttuurin kehityk-

sessä, mutta ennen kaikkea lukemisen ja aiemman kirjallisuuden merkitystä tällaisten merkkihenkilöiden kasvussa uuden kirjallisuuden tuottajiksi:

Epäilemättä ei Suomessa löytyisikään semmoisia suuria miehiä kuin Runeberg, Lönnrot y.m. jos ei heillä olisi ollut kirjoja, joiden kautta olisivat kehittäneet heidän luonnonlahjojansa ja suurta henkeänsä. Ja niinpä on yhteisessä kansassaki, kuta enemmän he oppivat arvoa antamaan hyödyllisille kirjoille, sitä vähemmäksi käypi raakuus, tietämättömyys ja pimeys heidän seassansa. (”Kirjastoni”; alkuperäinen kieliasu.)

Tässä lainauksessa on varmasti mukana seminaariopintojen mukanaan tuomaa kansallista paatosta ja kansansivistysaatetta, jota tuon ajan kansakoulunopettajakokelaan odotettiin viljelevän.

Aspia motivoi halu oppia ja sivistyä, mutta sen lisäksi lainaus paljastaa kaksi tarkemmin rajattua lukemaan inspiroivaa tekijää: ensinnäkin mahdollisuuden kehittää kirjallisuutta lukemalla kirjoitus- ja ajattelutaitoja sellaisiksi, että voi kehittyä hengeltään suureksi mieheksi tai naiseksi, jollaisena Asp esimerkiksi Runebergia piti. Todennäköisesti Aspia kannusti lukemaan ajatus siitä, että hänen itsensäkin olisi mahdollista kehittyä jonain päivänä merkittäväksi kirjailijaksi lukemalla kirjallisuutta mahdollisimman monipuolisesti. Toisaalta Aspin lukemispohdintoihin liittyi myös yhteisöllinen ja kansakunnan laajuinen näkökulma. Lukeminen ei sivistänyt ja kehittänyt ainoastaan yksilöä vaan kollektiivisesti koko Suomen kansaa, mikä oli jo yhteiskunnallinen ja kansansivistysaatteen mukainen sekä laajemmin kansallisuusaatteisiin pohjautuva syy lukea ja kannustaa muitakin lukemaan. Mutta tämän lisäksi Asp arvosti omakohtaisesti näitä aikansa muodikkaita kirjailijoita, koska olisi sijoittanut heidän teoksensa myös omaan haaveiden kirjastoonsa joskus tulevaisuudessa.

Isan unelmien kirjasto

Seminaariaineessaan Asp hahmottelee lopuksi, millaisen kirjaston hän itselleen kokoaisi, jos siihen olisi mahdollisuus. Hänellä oli selvä tavoite valmistua kansakoulunopettajaksi ja virkanaiseksi, jolloin hän myös saisi työllään hankittua palkkavaroja ja tehtyä sitten niillä muiden välttämättömien hankintojen ohella myös muutamia kirjaostoksia: ”Jos kerran tulen niin onnelliseksi, että saan itselleni oman pienen asunnon kansakoulu-opettajattarena, niin on ensimmäisiä huoliani kotoani järestäessä, että laitan sinne pienen kirjaston – pienen, niin kauaksi kun saan varoja laittaa isomman” (”Kirjastoni”; alkuperäinen kieliasu). Asp siis haaveili tulevaisuudessa vieläkin suuremmasta kirjastosta. Hän oli päättänyt järjestelmällisesti sijoittaa vähäisiä varojaan kirjoihin, koska piti kirjastoa tarpeellisena, suorastaan välttämättömyytenä.

Mutta lukiko Asp sitten kirjoja pelkästään siksi, että hankkisi niistä uutta tietoa ja oppia ja sivistäisi itseään aina vain lisää? Aineessaan Asp antaa vastauksen myös tähän kysymykseen. Hän oli jopa mielessään sommitellut kirjastonsa kirjat neljään eri osastoon:

Kirjastossani löytyisi neljä osastoa. Ensimmäisessä osastossa seisoi Raamattuni, jonka olen saanut isältäni eräällä ikimuistettavalla ajalla, jonka tähden, paitsi kirjan omaa arvoa, se onki minulle hyvin rakas. Sitte löytyisi siellä kaikki vanhat, kuluneet koulu kirjani lapsuuteni ajoilta, ynnä muita kuvakirjoja, jotka kaikki kätkevät kalliita muistoja viattomuuteni päivistä. Toinen osasto sisältäisi muutamia arvokkaita teologiallisia kirjoja – mutta niistä yksinkertaisempia ja vanhempia – sillä minä olen hyvin epäluulonen, mitä uusiin Jumaluusopillisiin kirjoihin ~~kuuttu~~ tulee; siksi löytyisiki siellä vaan Luther'in, Arndt'in ja vielä rohvessori Beck'in kirjoja. Muut, muutissa olevat Filosofit saavat jäädä minulta tutkimatta. ("Kirjastoni"; alkuperäinen kieliasu.)

Uskonnollisen kirjallisuuden merkitys oli Aspin aikaisissa kirjastoissa huomattava. Lisäksi hänen vanhempansa olivat liittyneet herännäisyyteen, minkä vuoksi kodin ilmapiiri muuttui Isan lapsuusvuosien aikana aiempaa uskonnollisemmaksi ja vakavamielisemmäksi. Tästä syystä myös *Raamatun* tekstit ja muu uskonnollinen kirjallisuus tulivat Aspille tutuiksi jo kotona. (Setälä 1912, 11.) Suomalaisten herätysliikkeiden parissa luettiin 1800-luvun loppupuoliskolla vielä hyvinkin vanhaa kirjallisuutta, kuten luterilaisuuden peruskiviä, saksalaisten Martin Lutherin ja Johann Arndtin teoksia. Myös pietistit lukivat mielellään Arndtin teoksia. (Esim. Kotilainen 2016a, 213–216; Laasonen 2003, 109–110.) Saksalaisen professori Johann Tobias Beckin (1804–1878) *Raamatun* keskeistä merkitystä korostavaa ajattelua arvostettiin etenkin herännäisyyden piirissä.

Asp kuvasi myös, kuinka hän haluaisi sisällyttää kirjastoonsa lapsuudenaikeiset koulukirjansa siitä huolimatta, että ne olivat kuluneita eivätkä lastenkirjoina varmastikaan enää sisältönsä puolesta kovin käyttökelpoisia aikuiselle, ammattiin valmistumassa olevalle lukijalle. Opiskelijan näkökulmasta tietokirjallisuuden ja henkilökohtaisen tietopääoman rakentumisen perustan olivat muodostaneet lapsille tarkoitetut koulu- ja oppikirjat, joiden lukemisesta ei ollut kulunut vielä kovin kauaa. Asp arvosti kirjoihin liittyviä muistoja, mistä kertoo myös hänen kuvauksensa isältä saamastaan *Raamatusta*.

Asp kuittaa muiden kuin teologisten tietokirjojen osuuden vain yhdellä virkkeellä koko ainekirjoituksessa, ja puolustaa sitten monisanaisesti kauno-kirjallisuuden paikkaa kirjastossaan seuraavasti:

Kolmannessa osastossa olisi vaan tieteellisiä kirjoja vähäisen, esimerkiksi joku "Flora", "Zoologia" y.m. – Mutta neljäs osasto! Älkää vanhat ja vakaset

kovin minua kevytmielisydestäni tuomitko! Neljäs osasto sisältäisi kirjoja kaunokirjallisuudessa – uudemman ja vanhemman ajan, etupäässä oman maan, kirjallisuudesta Kauniissa niteessä löy seisoisi siellä Runeberg’in, Lönnrot’in, Topelius’en, Wallin’in ja Castrén’in teokset, ”Kalevala”, muinais-satuimme ja runoimme lähde; ja kaikki Suomalaisen runollisuuden hedelmät alusta alkain, nykyiseen aikaan. Sitte löytyisi siellä muutamia rakkaita kirjoja muistaki kielistä: Tegnér, Franzén, B E Malmström, Grafström Atterbom, Thomas Moohre y.m. Sitte vasta kuin rikastuu, enemmän kirjastoani Göthe’llä, Schiller’illä, Homerus’ella, Wirgilius’ellä, ynnä muilla. – Lopuksi löytyisi kirjastossani muutamia arvokkaampia romaania, esimerkiksi Wiktor Hugo’lta, Grace Aguiliar’ilta, Fredr. Bremer’iltä, ja A Blanche’lta.

Aj! Vielä unhotin almanakan, kokkikirjan ja ’Neuvoja puutarhureille!’
(”Kirjastoni”; alkuperäinen kieliasu.)

Eittävästi kansakoulunopettajattaren kotitalouden näkökulmasta erittäin käytännöllisten ja naisellisten almanakan, keittokirjan ja puutarhaoppaan lisäksi Aspin kirjaluettelo sisältää varsin monipuolisen valikoiman ajan kaunokirjallisuuden mestariteoksia. Esimerkiksi Victor Hugon romaanit olivat jo 1840-luvulla saavuttaneet bestsellerin aseman eurooppalaisten lukeman kirjallisuuden joukossa (Lyons 2010, 141). Asp ei tyytynyt pelkästään perinteisen hengellisen kirjallisuuden lukemiseen, vaan hänen mieltään kiehtoivat myös kevyempi kaunokirjallisuus, ja lisäksi hän halusi lukea kaunokirjallisuuden klassikoita. Varmasti hän myös imi vaikutteita kaikesta lukemastaan, sillä hänen tuotannossaan kulki hengellisyyden rinnalla myös kevyt ja leikkimielinen sävy.

Aspia verrattiin jo nuorena koulutyttönä suomalaissyntyiseen Ruotsissa miltei koko ikänsä asuneeseen Fredrika Bremeriin (1801–1865), jonka romaanit herättivät vilkasta keskustelua naisten asemasta ja oikeuksista, ja Aspin odotettiin aikaa myöten kehittyvän kirjailijana tämän veroiseksi (Setälä 1912, 28). Bremeriä on pidetty merkittävänä vaikuttajana suomalaisen naisasialiikkeen syntyvaiheissa, koska hänen teoksiaan luettiin paljon Suomessa ja niistä keskusteltiin yhtä kiivaasti kuin Ruotsissakin. Muiden muassa Jyväskylän seminaarissa jo sen ensimmäisenä toimintavuonna opiskellut Minna Canth piti Bremeriä esikuvanaan. (Lehto 2000.) Myös Aspille Bremer oli varmasti kiinnostava kirjallinen esikuva jo pelkästään häneen tehtyjen vertailujen vuoksi.

Suomenruotsalaisen ja ruotsalaisen kirjallisuuden lisäksi Asp tunsi keski-eurooppalaista, erityisesti saksalaista, ranskalaista ja irlantilaisista kirjallisuutta. Hän luetteli myös antiikin ajan klassikoita. Paitsi tässä ainekirjoituksessaan, myös ajoittain kirjeenvaihdossaan ja päiväkirjoissaan Asp kertoi tuntemistaan kirjailijoista, joita olivat edellä mainittujen lisäksi myös esimerkiksi Henrik Ibsen, Charlotte Brontë ja lordi Byron (Jyväskylän yliopiston kirjasto, Isa Aspin kokoelma, kirjeet ja päiväkirjat). Voikin kysyä, miten Asp oli kyennyt perehtymään näihin maailmankirjallisuuden merkkiteoksiin, kun otetaan huomioon, että hänen kotioloinsa olivat suhteellisen vaatimattomat eikä uusien kirjojen

hankkiminen ollut itsestään selvää. Selitys löytyy tuon ajan kirjastoista ja muista niiden kaltaisista kirjakokoelmista.

Isa Aspin lainakirjastot

Seminaarin ainekirjoituksen perusteella voitaisiin helposti kuitata Aspin mainitsemat kirjat tyttömäisiksi haaveiksi siitä, mitä nuoren opettajattaren olisi syytä lukea ja millaiseen kirjallisuuteen tutustua sitten, kun hän olisi siirtynyt vastavalmistuneena työelämään, olisi ehkä saanut pienen asunnon koulunsa yhteydestä ja perustanut sinne kirjaston. Kansakoulunopettajana hän voisi hankkia näiden kirjailijoiden teoksia ja kenties lukea niitä, mikäli aikaa siihen koulunpidolta jäisi. Vaikka aineessa mainittu kirjasto jäi sellaisenaan vain haaveeksi, Asp oli kuitenkin päiväkirjamerkintöjensä perusteella todellisuudessa tutustunut ainakin osaan mainitsemistaan kirjailijoista jo ennen seminaariin pyrkimistään ja opintojen aloittamista. Tämä olisi ollut muuten poikkeuksellista ja lähestulkoon mahdotontakin ilman setä ja tati Thauvónin laajaa kotikirjastoa Puolangan pappilassa ja muita aiempia mahdollisuuksia tutustua kirjallisuuteen esimerkiksi Raahen kouluvuosina.

1800-luvun loppupuoli oli eurooppalaisittain kirjastojen perustamisen ja lukutaidon yleistymisen aikaa. Lukutaito levisi kansan keskuuteen enenevässä määrin (Lyons 2010, 148–49). Aspin lapsuudessa, 1850- ja 1860-luvuilla, suomalaiset yleiset kirjastot olivat vasta muotoutumassa kaikkien käytössä oleviksi lainakirjastoiksi. Aspin syntymäpaikkakunnan Utajärven kappeliin perustettiin kansankirjasto vuonna 1859 hänen ollessaan kuusivuotias. Ei ole tiedossa, ennättikö hän missään vaiheessa lainata kirjaston teoksia, sillä syksyllä 1859 nuori Lovisa aloitti koulunkäynnin Raahessa ja hänen siellä ollessaan muu perhe muutti Suomussalmelle, missä isä toimi vastedes Ämmän rautatehtaan kirjanpitäjänä (Setälä 1912, 13).

Maisteri Johan Fredrik Thauvón oli perustanut Suomussalmelle kansankirjaston jo vuonna 1850 lahjoittamalla kirjastolle 25 teosta. Sittemmin kokoelma karttui muiden lahjoitusten avulla, kuten vuonna 1856 oululaisen kirjakauppiaan Christian Evert Barckin lahjoittamalla 30 teoksella, joista suurin osa oli hengellistä kirjallisuutta. Vuonna 1861 kirjaston kerrottiin kuitenkin olleen niteiden lukumäärässä mitattuna varsin vähäinen. (Werkko 1879, 217, 219.) Varhaisten kansankirjastojen kokoelmat olivatkin teosmääriltään hyvin vaatimattomia, ja usein ne painoutuivat uskonnolliseen kirjallisuuteen. Alkuvuosina oli hyvin tyyppillistä, että kansankirjastojen toiminta hiipui joko aktiivisen kirjastonhoitajan tai innokkaiden lukijoiden puutteen vuoksi, ja kirjastoja jouduttiin usein perustamaan myöhemmin uudelleen. Samassa yhteydessä voitiin huomata, että kirjakokoelmakin oli hajallaan ja kulunut käytössä. (Vrt. Kotilainen 2016a.)

Esimerkiksi Aspin nuoruuden kotipaikkakunnalle Puolangan pitäjään ei ollut vielä perustettu yleistä lainakirjastoa ennen hänen kuolemaansa vuonna

1872. Vuonna 1876 sen perusti kirkkoherra Johan Fredrik Thauvón, joka oli perustanut myös Suomussalmen kirjaston. Kirjasto oli perustettu henkirahan maksun yhteydessä saatujen varojen turvin. Jokaisen henkirahaa maksaneen tuli vuosittain maksaa 10 penniä kirjastolle, ja aluksi näillä varoilla hankittiin 40 kirjaa. Kirjoja lainattiin kuitenkin vain niille, jotka olivat osallistuneet kirjaston ylläpitämiseen edellä mainittujen maksujen kautta. Kirjastolla oli omat säännöt, ja sen rahallinen arvo oli 135 markkaa. Kirjastonhoitajana toimi Isan veli, kunnankirjuri Fredrik Asp saamatta tästä tehtävästä palkkiota. (Werkko 1879, 213; Jokinen, 2018.)

Asp ei olisi voinut tutustua tuntemaansa kirjallisuuteen pelkästään yleisten kansankirjastojen kautta, koska esimerkiksi Puolangalla tällaista ei siis hänen elinaikanaan toiminut. Seutukunnan lainakirjastojen perustamisessa aktiivinen kirkkoherra Thauvón oli kuitenkin kirjallisuudenystävänä Aspin näkökulmasta merkittävä henkilö siksi, että hän oli vuodesta 1870 Puolangan Kiiskilän pappilan isäntä, ja hänen tyttärensä Sally oli Isan paras ystävä. Puolangalla asuessaan Asp vieraili usein, miltei päivittäin, ystävänsä Sallyn perheen luona pappilassa ja perheen kirjasto oli hänen käytössään. Thauvónin perhe kannusti Aspia pyrkimään Jyväskylän seminaariin, ja tämä valmistautui pääsykokeisiin pappilassa, missä sai opiskella sekä kotiopettajattaren että kirkkoherran ja ruustinnan johdolla. (Setälä 1912, 62–65.)

Thauvónin perheen lukuisia nimikkeitä sisältänyt kirjasto käsitti lähestulkoon kaiken tuon ajan kaunokirjallisuuden. Topeliuksen ja Runebergin tuotannon lisäksi sen hyllyillä lepäsi muiden muassa Bernhard Elis Malmströmin, Per Atterbomin, Esaias Tegnérin sekä irlantilaisen Thomas Mooren teoksia. (Hyytinen 1983, 43.) Luettu kirjallisuus toimi myös mallina nuoren Isan ensimmäisille runoelmille. Esimerkiksi runo ”Till en fjärl”, ja vuodelta 1870 peräisin olevat runot ”Tärarna”, ”Hvem är Amor?”, ”Eros” ja ”Den obekanta känslan” ovat saaneet vaikutteita Runebergin runotuotannosta (Hyyryläinen 2003, 119, 121, 123, 131, 141).

Sittemmin esimerkiksi parhaalle ystävälle Sallylle sepitetty useat Ljungblommor-teemaiset runot, jotka julkaistiin *Trollsländan*-lehdessä (*Trollsländan* 52, 414–415; *Trollsländan* 11, 81–82) lienevät saaneet innoituksensa nuoren Topeliuksen samannimisistä runokokoelmista, jotka olivat ilmestyneet 1840- ja 1850-luvuilla (Topelius 2010 [1845, 1850, 1854]). Huomionarvoista on, että Topelius oli merkittävin tämän vuosina 1868–1873 ilmestyneen lastenlehden avustajista, joiden tekstejä julkaisuun painettiin, ja mikäli Asp luki lehteä, hän tiesi Topeliuksenkin kuuluvan lehden kirjoittajakuntaan (ja lukijoihin). Mahdollisesti Ljungblommor-runot olivat eräänlainen kunnianosoitus tätä suurta esikuvaa kohtaan. Asp viittaa Sallyn kotiopettajattaren omistamaan *Ljungblommor*-teokseen päiväkirjassaan (10.4.1871), eli nähtävästi Topeliuksen teosta lukivat myös hänen oppilaansa Sally ja Isa Puolangan pappilassa keväällä 1871. Lisäksi Isa kutsui ystävänsä Sallya toistuvasti hellittelynimellä Kanervankukka ja omisti myös päiväkirjansa tällä nimellä Sallylle (Jyväskylän yliopiston kirjasto, Isa Aspin kokoelma, päiväkirjat).

Myös koulupaikkakunnan kirjastot mahdollistivat kirjallisuuden lukemisen. Kaikesta päätellen Asp oli käyttänyt kotikirjastojen lisäksi yhteisessä käytössä olevia lainakirjastoja (ainakin koulukirjastoja) viimeistään seminaarin myötä, koska hän kirjoittamassaan aineessa osasi jaotella kirjat eri osastoihin, kuten ne oli tapana luokitella 1800-luvun loppupuolen lainakirjastoissa. Kirjasto oli siten hänelle tuttu käsite. Ennen seminaariin tuloaan Asp oli käynyt ensin Raahessa neiti Bergin ruotsinkielisen pientenlastenkoulun, jonka hän aloitti syksyllä 1859 ja kävi sitä yhden lukukauden. Asp osasi lukea ja kirjoittaa jo kouluun mennessään. Raahen kaupungin lainakirjasto oli perustettu jo 1830-luvun alussa, ja se sisälsi ainakin jonkin verran suomenkielistä kirjallisuutta (Lackman 1991, 243), mutta tiedossa ei ole, käyttikö Asp kouluvuosinaan tätä kirjastoa. Raahesta Asp palasi Suomussalmelle perheensä luo.

Lapsena Asp vietti runsaasti aikaa Suomussalmen kappalaisen, Karl Adolf Liliuksen ja tämän puolison Margarethan luona pappilassa. Margarethan (o.s. Stenbäck, 1803–1892) isä, Laihian rovasti Johan Stenbäck, oli runoilijana ja herännäisyysmiehenä tunnetun Lars Stenbäckin serkku. Rouva Liliuksen vaikutus Aspiin oli merkittävä myös kasvatuksellisesti, sillä hän keskusteli paljon pienen vieraansa kanssa ja antoi tälle luettavaksi kirjallisuutta, kuten perheen poikien vanhoja oppikirjoja. Vuonna 1864 Asp aloitti opinnot Raahessa neiti Eva Charlotta Heickellin ruotsinkielisessä yksityiskoulussa, missä hän muun muassa toimitti runomuotoista lehteä opiskelutoverinsa kanssa. Heickellin koulussa arvostettiin kirjallisia pyrintöjä ja myös lukuharrastusta. Koulun toiminnan päätyttyä neiti Heickell perusti Raahen seudun ensimmäisen kirja-kaupan, jonka liiketoiminta oli menestyksestä. (Hyytinen 1983, 15–16, 20–24; Setälä 1912, 13–21, 25.)

Jyväskylän seminaarin kirjasto kasvoi nopeasti heti seminaarin aloitettua toimintansa, ja sen kokoelma koostui pääasiassa lahjoituksina saaduista teoksista. Ensimmäiset lahjoituksista saatiin Sveitsistä. Kokoelmaan kuului joitakin vanhimpaan suomalaiseen kirjallisuuteen kuuluneita teoksia, kuten Agricolan *Uusi testamentti*, Erik Sorolaisen *Postilla* ja vuoden 1734 lain suomennos. Kirjastoon hankittiin pedagogisia perusteoksia erityisesti Pohjoismaista ja Keski-Euroopasta. Kirjastoon pyrittiin lisäksi kokoamaan kaikki suomen kielellä tuohon mennessä julkaistut kirjat. Aspin opiskeluvuosina 1870-luvun alussa Jyväskylän seminaarissa toimi myös lukuseura. (Halila 1963, 142, 165.)

Jyväskylän seminaarin naisosastolla luettiin ruotsin kielen oppitunneilla innokkaasti Runebergin teoksia niitä analysoiden (Halila 1963, 91). Malmströmin runoja Asp luki seminaarissa ollessaan niin kirjaan uppoutuneesti, että läksyt saivat jäädä syrjään (Setälä 1912, 85–86). Asp kirjoitti seminaarista Sally Thauvónille keväällä 1872 ja kertoi, että lainakirjastossa oli paljon kaikkein uusinta kirjallisuutta seminaarilaisten käytössä, mutta hän oli huomannut joutuneensa kolmen tai neljän viikon jälkeen palauttamaan lainaamansa kirjat takaisin niin, ettei ollut ennättänyt lukea sanaakaan. Sally lisäsi saamaansa kirjeeseen marginaaliin reunahuomautuksena, että palattuaan kotiin kesälomalle

*Todennäköisesti Aspia kannusti lukemaan ajatus
siitä, että hänen itsensäkin olisi mahdollista kehittyä
jonain päivänä merkittäväksi kirjailijaksi lukemalla
kirjallisuutta mahdollisimman monipuolisesti.*

Asp oli kertonut hänelle, ettei ollut voinut lukea kuin *Raamattua* terveydentilansa takia (Jyväskylän yliopiston kirjasto, Isa Aspin kokoelma, Isa Aspin kirje Sally Thauvónille 25.2.1872). Kevään edettyä toukokuuhun hän monien muiden opiskelijoiden tavoin istui päiväsaikaan seminaarin puistossa lukemassa esimerkiksi Malmströmin, Topeliuksen tai Mooren teoksia, valvoen terveydentilansa kustannuksella ajoittain myöhään yöhön saakka ulkoilmassa (Setälä 115–16).

Puolangan pappilassa Asp saattoi keskustella kirjallisuudesta ruustinna Emilia Thauvónin kanssa ja lukea tälle ääneen silloinkin, kun hänen ystävänsä Sally ei itse ollut kotona, kuten heinäkuussa 1872 Aspin ollessa lomalla seminaarista. Tuolloin he olivat juuri lukeneet Runebergin teosta *Salaminin kuninkaant.* Asp kuvasi päiväkirjassaan teosta ihanaksi ja suurenmoiseksi. Hän kertoi olevansa ihastuksissaan siihen, vaikka olikin lukenut sen yhden ainoan kerran läpi. Hän sanoi tietävänsä, että jos lukisi kirjan vielä toisen kerran, hän tulisi jumaloimaan sitä. (Jyväskylän yliopiston kirjasto, Isa Aspin kokoelma, päiväkirjat, 7.7.1872.) Tuona aikana Asp ja ruustinna lukivat myös Victor Hugon *Kurjia*, josta Asp kertoi pitävänsä ”karmaisevan paljon, sanoinkuvaamattomasti”. Hänestä oli hauskaa lukea teosta yhdessä sellaisen henkilön kanssa, joka tunsikin sen jo ennestään. Sitä paitsi hän katsoi, että koska ruustinna niin hyvin ymmärsi kirjan sanomaa ja oli pohtinut sitä, hän saattoi auttaa Aspia huomaamaan teoksesta monia kauniita asioita, joita Asp ei olisi muuten siitä havainnut. (Jyväskylän yliopiston kirjasto, Isa Aspin kokoelma, päiväkirjat, 9.7.1872.) Viimeisenä keväänä Aspin terveys oli jo varsin heikko (Setälä 1912, 109–16). Traagista oli, että kun Asp oli viimein päässyt opiskelemaan seminaariin, jonka kirjaston laajuisesta kirjakokoelmasta hän olisi voinut aiemmin vain haaveilla, hänellä ei ollut enää sairastumisen jälkeen voimia lukea kaikkea sitä kirjallisuutta, joka olisi ollut hänen ulottuvillaan.

Aspin kiinnostus kirjallisuutta kohtaan ei syntynyt vasta seminaarissa, vaan vahva pohja lukuharrastukselle oli muodostunut jo Raahen kouluvuosina, jolloin hän kävi koulua ruotsin kielellä, ja ystäväperheiden myötä hän oli päässyt hyödyntämään myös kotikirjastoja esimerkiksi Suomussalmen ja Puolangan pappiloissa. Nämä eivät sanan varsinaisessa merkityksessä olleet lainakirjastoja, mutta lainaamalla näiden yksityiskirjastojen teoksia Asp tuli kartuttaneeksi henkistä pääomaansa aivan samaan tapaan kuin lainakirjastossa asioimalla. Lisäksi hän saattoi keskustella kirjallisuutta tunteneiden aikuisten kuten papinrouvien kanssa lukemastaan ja analysoida sitä yhdessä, mikä syvensi hänen kirjallisuudentuntemustaan.

Ruotsin kieltä taitaneelle Aspille kaunokirjallisuus avautui paljon runsaampana kuin sille osalle väestöä, jonka lukuharrastus oli vain suomeksi käännetyn tai suomen kielellä kirjoitetun kirjallisuuden varassa. Toisaalta tuon ajan kansankirjastoissa ja muissa yleisissä lainakirjastoissa olisi harvemmin ollut saatavilla yhtä monipuolista valikoimaa ja korkeatasoista tai vaativaa kirjallisuutta kuin Asp oli kaiken kaikkiaan saanut käsiinsä useiden eri ystävien kotikirjastojen kokoelmia lukemalla. Yhdessä ne muodostivat jo varsin monimuotoisen kokoelman, eikä yksityisten kirjastojen merkitystä siten voi väheksyä etenkin naisten kouluttautumisen näkökulmasta aikana, jolloin heillä ei välttämättä muuten ollut mahdollista opiskella samalla tavalla kuin säätyläismiesten.

Suomea äidinkielenään puhunut Asp omaksui seminaarissa suomen kielen runoutensa kieleksi. Paitsi että Aspin ”Kirjastoni”-aineesta saattaa havaita, että tämä vielä tapaili muutamia oikeakielisempiä sanoja, kuten verbejä, kirjoittaessaan suomeksi (Asp oli käynyt Raahessa koulunsa ruotsiksi), hän oli myös pohtinut jo ensimmäisenä opiskeluvuonnaan varsin tarkkaan, millaisen kirjaston halusi. Asp ei kuitenkaan koskaan päässyt toteuttamaan haavettaan ikiomasta kirjastosta, sillä kohtalokkaaksi osoittautunut keuhkotauti vei hänet ennenaikaiseen hautaan ennen opintojen valmiiksi saattamista. Aspille lukeminen oli kuitenkin ensisijaisesti valmistautumista haaveiden ammattiin eli paitsi opettajaksi, ennen muuta runojaan julkaisevaksi kirjailijaksi, vaikka tätä kutsumusta Asp saattoikin toteuttaa lähinnä opettajantehtävän ohessa. Lukemisen hyödyllisyys kytkeytyi lisäksi kansansivistyksellisiin aatteisiin, jotka opettajankutsumuksen myötä olivat voimistuneet hänen mielessään.

Asp ei ainekirjoituksessaan suoranaisesti paljasta, miksi hän oli alun perin motivoitunut lukemaan aina vain lisää. Hän tosin kertoo pitäneensä aina lukemisesta ja nostaa oppimisen keskeiseksi syyksi sille, miksi lukeminen on hyödyllistä. Innokas puolustuspuhe kaunokirjallisuuden, romaanien ja runouden puolesta kertoo siitä, että nämä kirjallisuudenlajit olivat Aspille jo varhain tärkeitä kodin perintönä saadun uskonnollisen elämäkatsomuksen lisäksi. Vaikkakaan hän ei itse tunnustaudu erityisesti uskonnolliseksi ihmiseksi,

hänen teksteissään ja tuotannossaan näkyy leikillisyyden ja elämänilon rinnalla vahva hengellisyys, mikä oli muutenkin tyyppillistä tuon ajan kirjallisuudelle.

Aspin ainekirjoitus tuo selvästi ilmi sen, että 1850-luvun tytöillä ei välttämättä ollut varaa hankkia omaa tai uutta kirjallisuutta, ja tällöin merkittävään asemaan nousivat ystävien ja tuttavien kirjavarannot, joita lainaamalla saattoi kartuttaa omaa henkistä pääomaansa. Asp oli kuitenkin siitä onnellisessa asemassa, että vaikka hänen kotinsa oli vähävaraisempi, hän saattoi ystävyys- ja tuttavuussuhteiden myötä päästä vieraisille esimerkiksi sellaisiin pappilakoteihin, joissa oli runsaasti kirjallisuutta ja joissa myös nuoria tyttöjä kannustettiin lukemisharrastuksen piiriin. Lukemisen ja oppimisen ei katsottu olevan pelkästään poikia varten, vaan myös tytöt saattoivat sivittää itseään vapaa-aikanaan. Kotikirjastojen ja ystäviltään lainaamiensa teosten myötä Asp saattoi tutustua aikansa merkittävimpään kirjallisuuteen ja maailmankirjallisuuden klassikoihin. Moniin ikäisiinsä maaseudun tyttöihin verrattuna hän tunsikin kirjallisuutta hyvin laajalti ja kykeni hyödyntämään sitä tiedonhaun välineenä sekä lisäksi vapaa-ajan huvituksena.

Lukuhaluksella Isa Aspilla oli onnea siinä mielessä, että hänelle tarjoutui mahdollisuuksia käyttää erilaisia kirjakokoelmia oman oppimisensa tukena. Vaikka kirjat olivatkin vain lainassa seminaarin kirjastosta, tuttavaperheistä tai muilta ystäviltä, niiden sisältö kartutti hänen tietämystään monipuolisesti, ja kenties juuri siksi nämä lukukokemukset olivat mieleenpainuvampia kuin silloin, jos kirjat olisivat olleet aina saatavilla. Luettavan kirjallisuuden rajallinen määrä nähtävästi vain lisäsi intoa lukuharrastukseen, ja Asp pyrki lukemaan aina, kun siihen tarjoutui mahdollisuus. Asp halusi lukea alituisesti lisää, ymmärtää kirjallisuutta ja keskustella siitä toisten lukemisesta innostuneiden kanssa. Hänelle merkittävä motiivi lukemiseen oli oppiminen, tiedonhankinta, uusiin asioihin tutustuminen ja näiden pohdiskelu. Kirjallisuus merkitsi Aspille monia erilaisia asioita: hengen viljelyä, opiskelua ammattia varten sekä kaunokirjallisen taiteen tekemistä ja siitä nauttimista. Kaikkea lukemaansa hän saattoi myös käyttää oman kirjallisen tuotantonsa sytykkeenä ja rakennusmateriaalina.

Viitteet

1 Kiitän lämpimästi Suomen Kulttuuri-rahaston Keski-Suomen rahastoa, joka on rahoittanut Isa Asp -tutkimushankettani ja sen osana myös tämän artikkelin

kirjoittamista.

2 Ainekirjoitus on päiväämätön, mutta se on kirjoitettu ilmeisesti toukokuun ja syyskuun välisenä aikana vuonna 1872.

Lähteet

Arkistolähteet

Jyväskylän yliopisto, Avoimen tiedon keskus

Isa Aspin kokoelma: Aineistokirjoitukset; Kirjeet; Päiväkirjat; Runot

Kirjallisuus

- Eskola, Katarina 1992. Kaunokirjallisuuden vastaanoton analyysi ja tulkinta. Teoksessa *Kvalitatiivisen aineiston tulkinta ja analyysi*. Toim. Klaus Mäkelä. Helsinki: Gaudeamus, 162–91.
- Forssell, Pia 1999. Kirjoittavat naiset. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 1: Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Toim. Yrjö Varpio ja Liisi Huhtala. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 724: 1. Helsinki: SKS, 284–97.
- Forssell, Pia 2001. Charlotta Falkman. Unohdetun kirjailijan kertomuksia hyveestä, sivistyksestä ja toimeentulon vaikeudesta. Teoksessa *Lähikuvassa nainen. Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin*. Toim. Päivi Lappalainen, Heidi Grönstrand ja Kati Launis. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 838. Helsinki: SKS, 43–67.
- Grönstrand, Heidi 2001. *Murgrönan* – kärsimyksen kuvaus vai selviytymistarina? Kirjeromaani naisten lajina. Teoksessa *Lähikuvassa nainen. Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin*. Toim. Päivi Lappalainen, Heidi Grönstrand ja Kati Launis. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 838. Helsinki: SKS, 23–42.
- Grönstrand, Heidi 2005. *Naiskirjailija, romaani ja kirjallisuuden merkitys 1840-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1019. Helsinki: SKS.
- Halila, Aimo 1963. *Jyväskylän seminaarin historia*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Huhtala, Liisi 2002. Asp, Isa. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS, 1997–. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:kb-g-002863> (21.12.2018).
- Hyyryläinen, Toivo 1994. Edvard Merikari Asp-suvun merkittävä edustaja. *Puolanka* 14.9.1994, 8.
- Hyyryläinen, Toivo (toim.) 2003. *Kohise, villi aalto: Isa Aspin runot*. Jyväskylä: Minerva.
- Hyytinen, Erkki 1983. *Isa Asp: Elämä ja valitut runot*. [Oulu]: Pohjoinen.
- Jokinen, Leena 2018. Katsaus Isa Aspin esivanhempiin. Julkaisematon. 13.12.2018.
- Klinge, Matti 2004. *Poliittinen Runeberg*. Helsinki: WSOY.
- Kotilainen, Sofia 2013. From Religious Instruction to School Education: Elementary Education and the Significance of Ambulatory Schools in Rural Finland at the End of the 19th Century. Teoksessa *Education, State and Citizenship*. Toim. Mette Buchardt, Pirjo Markkola ja Heli Valtonen. NordWel Studies in Historical Welfare State Research 4. Helsinki: The Nordic Centre of Excellence NordWel 2013, 114–37. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/42193/nordwel4.pdf?sequence=1>.
- Kotilainen, Sofia 2016a. *Literacy Skills as Local Intangible Capital: The History of a Rural Lending Library c. 1860–1920*. Studia Fennica Historica 21. Helsinki: SKS. <https://oa.finlit.fi/site/books/10.21435/sfh.21/>.
- Kotilainen, Sofia 2016b. Seminaarin mallikoulun idea ja suomenkielisen opetusharjoittelukoulun synty. Janne Haikari ja Sofia Kotilainen, *Opettajuuden mallia: Jyväskylän Normaalikoulun historia 1864–2015*. Jyväskylän normaalikoulun julkaisuja 15. Jyväskylä: Jyväskylän normaalikoulu, Jyväskylän yliopisto, 24–90.
- Kotilainen, Sofia 2019a. Seminaarin kahdeksan Augustaa: Isa Aspin tilapäisrunous ja nimipäivien vieton yleistyminen Suomessa. *Genos* 90(3) 2019, 149–64.

- Kotilainen, Sofia 2019b. "Isa Aspin kirjallinen elämä". Julkaisematon käsikirjoitus.
- Kovala, Urpo 2007. Kokemus, rakenne vai konteksti? Reseptitutkimuksen vaiheita ja jännitteitä. Teoksessa *Nyky aika kulttuuritutkimuksessa*. Toim. Erkki Vainikkala ja Henna Mikkola. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 86. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus, 176–200.
- Laasonen, Pentti 2003. Katsaus saksalaisperäiseen kirjallisuuteen Suomessa 1600- ja 1700-luvuilla. Teoksessa *Vieraskielinen kirjallisuus Suomessa Ruotsin vallan aikana*. Toim. Tuija Laine. Tietolipas 159. Helsinki: SKS, 104–13.
- Lackman, Matti 1991. *Raahen tienoon historia III: Raahen kaupunki, Pattijoen (Salon emäseurakunnan), Saloisten ja Vihannin kunnat sekä seurakunnat 1870-luvulta vuoteen 1975*. Raahen kaupunki, Pattijoen ja Vihannin kunnat sekä Raahen, Saloisten, Pattijoen ja Vihannin seurakunnat.
- Laine, Tuija 2017. *Aapisen ja katekismuksen tavaamisesta itsenäiseen lukemiseen: Rahvaan lukukulttuurin kehitys varhaismodernina aikana*. Historiallisia tutkimuksia 275. Helsinki: SKS.
- Laine, Esko & Laine, Tuija 2010. Kirkollinen kansanopetus. Teoksessa *Huoneentaulun maailma: Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Toim. Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1266: 1, Tiede. Helsinki: SKS, 258–306.
- Lehto, Katri 2000. Bremer, Fredrika. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS, 1997–. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skb-002814> (5.6.2019).
- Lyons, Martin 2010. *A History of Reading and Writing in the Western World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Mäkelä-Alitalo, Anneli 2003. Carstens, Fredrika Wilhelmina. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: SKS, 1997–. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skb-002874> (5.6.2019).
- Setälä, Helmi 1912. *Isa Asp: Nuoren pohjalaisen runoilijaneidon elämäntarina*. Helsinki: Otava.
- Tiirakari, Leeni 1995. Kirjallisuuden reseptiohistorian mahdollisuudet ja rajat. Teoksessa *Helmi, simpukka, joki. Kirjallisuushistoria tänään*. Toim. Markku Ihonen ja Yrjö Varpio. Tietolipas 137. Helsinki: SKS, 31–39.
- Tiirakari, Leeni 1997. *Taistelevat lukumallit. Minna Canthin teosten vastaanotto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 658. Helsinki: SKS.
- Topelius, Zacharias 2010 [1845, 1850, 1854]. *Ljungblommor. Utgiven av Carola Herberts under medverkan av Clas Zilliacus. Zacharias Topelius Skrifter I. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 742*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, Atlantis, http://www.topelius.fi/pdf_zts/ljungblommor.pdf.
- Trollsländan* 52, 30.12.1871.
- Trollsländan* 11, 16.3.1872.
- Werkko, Kaarle (toim.) 1879. *Tietoja ja mietteitä Suomen kansa- ja lasten-kirjastoista ynnä lukuyhdistyksistä ja luennoista vuoteen 1875*. Jyväskylä: Toimittaja.